

אילת – המעבר הדמוגרפי בין גלות לגאולה
חגיגת ט"ו באב הראשונה בהיסטוריה
 הרב גדי הרלינג

בתשעה באב בשנה ה-39 להליכתם במדבר, היו בני ישראל באילת.

א. שמחת ט"ו באב במדבר¹

לאחר חטא המרגלים, כשנגזר על כל הדור היוצא ממצרים למות במדבר בכל שנה בתשעה באב, חפרו לעצמם הגברים קברים וישנו בהם בלילה. בבוקר יצא כרוז במחנה: "יבדלו החיים מן המתים"²; מי שקם – קם, ומי שלא – כיסוהו בעפר.

בתשעה באב בשנה ה-39, חפרו קברים, ישנו בלילה, ובבוקר – כשיצא הכרוז – כולם קמו. חשבו בני ישראל שאולי טעו בחישוב החודש ועדיין לא הגיע תשעה באב, לכן ישנו גם בעשרה באב בקברים, ושוב בבוקר כולם קמו. וכך היה גם בימים הבאים – י"א, י"ב, י"ג וי"ד באב. כיון שהגיע ט"ו באב והלבנה נתמלאה, אמרו: בוודאי כבר עבר תשעה באב, ואם אף אחד לא מת, סימן הוא שכבר מחל ה' על הגזירה של "במדבר הזה יפלו פגריכם"³ וכל מי שחי כעת זכאי להיכנס לארץ. על כן קבעו אותו היום – ט"ו באב – יום טוב. מבחינה דמוגרפית, נסתיימה הגלות והחלה הגאולה. על כך שמחו, וחגגו את ט"ו באב לראשונה בהיסטוריה. ונשאר יום זה כיום טוב לישראל לדורות, יחד עם המאורעות השמחים הנוספים שקרו ביום זה במהלך ההיסטוריה לאחר מכן.

מעבר דמוגרפי זה אינו שייך רק לתחום של "מרשם האוכלוסין", אלא שייך למצב השראת שכינה על ישראל ועל העולם כולו. כי כל זמן שהגזירה היתה עדיין קיימת – היו ישראל נזופים, וה' דיבר עם משה בלשון קשה⁴. רק לאחר שכלו מתי מדבר מלמות, ה' חזר לדבר אל משה בלשון חיבה. כל השנים הרבות לאחר חטא המרגלים, השתדלו ישראל לתקן מעשיהם ולהשתוקק יותר לקדושת ארץ ישראל כדי לתקן חטאם⁵. והנה, הם מתבשרים, על ידי הפסקת מיתתם ועל ידי חזרת הדיבור למשה בלשון חיבה, **שהם כבר אינם נזופים**. היש שמחה גדולה מזו?!

ב. שמחת ט"ו באב באילת

מקרה משמח זה התרחש באילת. וזאת מניין?

א. בסדר מסעות בני ישראל בפרשת מסעי כתוב⁶: "ויסעו מיטבתה, ויחנו בעברנה. ויסעו מעברנה, ויחנו בעצין גבר. ויסעו מעצין גבר, ויחנו במדבר צן היא קדש". והיכן היא עציון גבר? בפרשת דברים כתוב⁷: "ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר". אם כן, עציון גבר היא אילת⁸.

¹ על פי רש"י תענית דף ל': ד"ה "שכלו מתי מדבר", ותוס' שם ד"ה "יום שבו כלו". רשב"ם ותוס' בבא בתרא דף קכ"א-קכ"ב:.

² מדרש שמואל, פרשה ל"ב. רש"י תענית דף ל': ד"ה "שכלו מתי מדבר".

³ במדבר י"ד, כ"ט.

⁴ תענית דף ל': דברים ב', ט"ז-י"ז ברש"י.

⁵ עי' במאמרי "בתוכן מסעות בני ישראל לאדום ומואב", בחוברת "ומדברך נאווה" ו', עמ' 253-254.

⁶ במדבר ל"ג, ל"ד-ל"ו.

⁷ דברים ב', ח'.

ב. "ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן בחדש הראשון וישב העם בקדש, ותמת שם מרים ותקבר שם"⁹. אומר רש"י: "כל העדה – עדה השלמה, שכבר מתו מתי מדבר, ואלו פרשו לחיים". ומוסיף בעל שפתי חכמים¹⁰: "רצונו לתרץ כיון שכתוב בני ישראל פשיטא שהיו כל העדה, ומפרש [עדה "השלמה"] שכבר מתו מתי מדבר".

ג. אותו פסוק הנזכר מחלק את הגעתם של בני ישראל ושיבתם במדבר צן וקדש לשני חלקים. על ביאתם למדבר צן נאמר "כל העדה", ועל ישיבתם בקדש נאמר "העם". לענ"ד נראה לדייק שהפסוק רוצה להשמיענו, שבהגיעם למדבר צן (עוד לפני ישיבתם בקדש) הם כבר היו בבחינת "כל העדה", והדבר לא קרה בקדש אלא קודם הגעתם לשם¹¹. מכאן אפשר להסיק, שמתי מדבר כלו בחנייה הקודמת למדבר צן-קדש, היינו – באילת. לכן, שמחת ט"ו באב הראשונה בהיסטוריה התרחשה באילת.

ג. האם אילת של ימינו היא אילת של התנ"ך?

בני ישראל חנו במדבר בארבעים ושניים מקומות המוזכרים בפרשת מסעי. לא ידוע היכן מקומות אלו נמצאים כיום, כיון שלא נשמר רצף התיישבותי במשך ההיסטוריה ששמר על שם המקום. בני ישראל היו שם, פעלו מה שפעלו, והמשיכו בדרכם; לא נשמר המיקום המדויק של המקום בו חנו. ובאמת, אין חשיבות למקום טופוגרפי מסוים בו היו בני ישראל, כי כבר אין משמעות לכך. חשיבות מקום החנייה היתה בעבר, לפני שבני ישראל הלכו שם. בכל מקום ומקום שחנו היתה קדושה מיוחדת. ישראל, עם השראת השכינה העצומה שהיתה על מחניהם, הגיעו לכל מקומות חנייתם, "ליקטו" את הקדושה שבאותו מקום, ובאו יחד איתה לארץ ישראל, שם השתמשו באותה קדושה במהלך הדורות הבאים (ואין כאן המקום להרחיב בנושא חשוב זה). המקום היחידי ממסעות בני ישראל שנשתמר לאורך ההיסטוריה, בתנ"ך ולאחריו, עד ימינו – הוא אילת. לענ"ד יש לאילת חשיבות רוחנית גם בימינו, וכפי שיבואר להלן, ולכן נשמר שמה על אותו מקום גיאוגרפי עד ימינו.

הנה סקירה קצרה על המקומות שבהם הוזכרה אילת בשמה ובמקומה בהיסטוריה:

1. "ויסעו מעברנה, ויחנו בעצין גבר"¹².
2. "ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר"⁷.
3. "וַיָּאֲנִי עֹשֶׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בַּעֲצִיּוֹן גִּבְרָא אֲשֶׁר אֶת אֵילוֹת, עַל שְׂפַת יָם סוּף בְּאֶרֶץ אֲדוֹם"¹³ – "אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום"¹⁴.
4. "ויהושפט עשה אֲנִיּוֹת תְּרִשִׁישׁ לִלְכַּת אוֹפִירָה לְזָהָב וְלֹא הֵלֵךְ, כִּי נִשְׁבְּרוּ אֲנִיּוֹת בַּעֲצִיּוֹן גִּבְרָא"¹⁵ – "ואחרי כן אֶתְחַבֵּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה עִם אַחֲזִיָּה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, הוּא הִרְשִׁיעַ לַעֲשׂוֹת. וַיַּחְבְּרֵהוּ

⁸ ונחלקו המפרשים אם אילת ועציון גבר הם שני שמות של מקום אחד, כמו אלון מורה ושכם, קרית ארבע וחברון, או שהם שני מקומות סמוכים זה לזה, מקום אחד הוא העיר או המבצר ומקום אחד הוא הנמל.

⁹ במדבר כ', א'.

¹⁰ אות כ'.

¹¹ לרמב"ן ולמלבי"ם פירוש אחר לפסוק, אך אני מסביר לפי רש"י ופשט הפסוק.

¹² במדבר ל"ג, ל"ה.

¹³ מלכים א' ט', כ"ו.

¹⁴ דברי הימים ב' ח', י"ז.

עמו לעשות אַניות ללכת תרשיש, ויעשו אַניות בעציון גבר. ויתנבא אליעזר בן דָּוָהוּ מִמֶּרְשָׁה על יהושפט לאמר, כהתחַבֵּרְךָ עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך וישברו אַניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש¹⁶.

5. "ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה, וימלכו אותו תחת אביו אמציהו. הוא בנה את אילת ושיבֵּה ליהודה"¹⁷ – "...הוא בנה את אילות ושיבֵּה ליהודה"¹⁸.

6. "בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות, ואֲדוּמִים באו אילת וישבו שם עד היום הזה"¹⁹.

7. לאחר תקופת התנ"ך, היוונים והרומאים קראו לעקבה "איילה" – על שם אילת.

8. היום הערבים קוראים למקום "עקבה", אך המילה "עקבה" היא רק חלק מן השם. השם המלא הוא "עקבת-אל-איילה". בערבית מדוברת "עקבה" הוא מעלה צר המעכב. בערבית ספרותית "עקבה" פירושו מִצְפָּה. לכן תרגום השם "עקבה" בעברית הוא "מעלה אילת" או "מצפה אילת".

ניתן לראות שהשם "אילת" נשמר לאורך כל ההיסטוריה, באותו מקום גיאוגרפי. לכן נוכל לומר, שאילת שבה חנו בני ישראל היתה באותו מקום שבו אילת בימינו – בראש מפרץ אילת שהוא חלק מים סוף.

ד. אילת וארץ אדום

פעמים רבות נשאלתי כיצד אני טוען שאילת היא חלק מארץ ישראל, והרי כתוב במפורש שאילת היא בארץ אדום²⁰ (כלומר – שכל האזור הוא ארץ אדום)?

תשובתי היא, שלענ"ד יש לחלק בין המקום שבו ישבו בפועל האדומים בתקופות שונות, לבין הנחלה האלוקית שהובטחה לאדום.

לדוגמא, כשנאמר²¹ "ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" וכו' – וכי ארץ פלשתים היא זאת! הרי היא חלק ברור מנחלת שבט יהודה שבארץ ישראל! אלא הפלשתים פלשו לשם (כשם כן הם), וישבו שם. לכן, בינתיים, קוראים למקום זה "ארץ פלשתים".

כמו כן באילת – האדומים פלשו לשם וישבו שם בתקופה ההיא, ולכן קוראים למקום "ארץ אדום"²².

¹⁵ מלכים א' כ"ב, מ"ט.

¹⁶ דברי הימים ב' כ', ל"ה-ל"ז.

¹⁷ מלכים ב' י"ד, כ"א-כ"ב. כל כך חשובה בניית אילת ויישובה, עד שהנביא מספר על יישוב אילת על ידי עזריה לפני שמספר על פועלו הרב לביצור ירושלים והנגב!

¹⁸ דברי הימים ב' כ"ו, ב'.

¹⁹ מלכים ב' ט"ז, ו'. "היום הזה" כפשוטו הוא היום שבו נכתב ספר מלכים, אך אפשר להוסיף פירוש ש"היום הזה" הוא מבצע 'עובדה' בסוף מלחמת השחרור, כשאילת חזרה לשליטת ישראל ונתיישבו בה שוב יהודים בשלטון עצמי. כדברי בן גוריון: "אנחנו המשך התנ"ך", כי "היום הזה" שבתנ"ך הוא היום שבו נכבשה ונבנתה אילת בימינו ונמחקה הבושה של גירוש יהודים מנחלתם בארץ אבותינו.

²⁰ ראה לעיל פרק ג' סעי' 3.

²¹ שמות י"ג, י"ז.

²² לענ"ד האדומים פלשו גם לתוך סיני, ולכן עד היום ישנו הר בשם ג'בל שעירה, שנמצא כ-50 ק"מ מערבה מאילת בתוך שטח סיני. ולפי זה אפשר להסביר יפה (זאת שמעתי מהרב יואל בן נון) את הפסוק בתחילת ספר דברים (א', ב'): "

ומהי הנחלה האלוקית המובטחת לאדום? – כתוב²³: "אל תתגורו בם (באדום) כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל, כי יִרְשֶׁה לעשו נתתי את הר שעיר". הנה כי בני עשו קיבלו ירושה מאת ה' את הר שעיר, הנקרא כיום "הרי אדום", ואילת לעומת זאת יושבת בעמק הערבה ולא בהר²⁴.

ה. אילת – מהפך דמוגרפי בתודעה הלאומית

נחזור לעניין המעבר בין דור המדבר לדור הנכנסים לארץ, שהתרחש באילת, ונשאל: מדוע באילת נערכה חגיגת ט"ו באב הראשונה על כך שכלו מתי מדבר, והרי באילת לא מת אף אחד (אחרון מתי המדבר מת בתשעה באב בשנה הקודמת לחנייתם באילת)? וכן מדוע חוגגים בט"ו באב ולא בתשעה באב לזכר מה שקרה שנה קודם לכן, שבתשעה באב מתו אחרוני מתי המדבר, וכבר אז, אליבא דאמת, כלתה הגזירה? ועוד, מדוע לא חזר דיבור ה' אל משה בלשון חיבה, ומדוע לא הפסיקו ישראל להיות נזופים בשנה הקודמת? ויותר מכך: מדוע כתוב "ויבאו בני ישראל כל העדה"²⁵ רק כשהגיעו למדבר צין במסע שאחרי היותם באילת, ולא בשנה שקדמה, בזמן שבאמת מתו אחרוני מתי מדבר?

תשובה אחת לשאלות הללו היא פשוטה בתכלית אך עמוקה עד מאוד²⁵: למרות שלמעשה כלו מתי מדבר שנה לפני הגיעם לאילת, רק באילת בט"ו באב נודע לישראל דבר זה. רק באילת הצטרפה התודעה הלאומית של ישראל למציאות הגופנית שקרתה כבר בשנה הקודמת. לכן, השמחה של ט"ו באב היא שמחת התודעה הלאומית, שהכירה שנסתיים השלב של הגלות – של "במדבר הזה יפלו פגריכם"²⁶ – והחל השלב של הגאולה, של דור שזכאי כולו להיכנס לארץ. התרוממה רוח העם לחוש תחושה של חיים השייכים לגאולה ולארץ ישראל, ועל כך אנו שמחים עד היום בט"ו באב.

לחידוד הדברים, נביא שתי דוגמאות ליישום עניין התודעה הלאומית בימינו:

דוגמה א': הרב קוק כותב²⁶ על גאולת ימינו, שבאמת הגאולה מתחילה כאשר נשמת האומה מתחילה להתעורר מתרדמת הגלות. הנשמה המתעוררת דוחפת את הגוף לעשות מעשים במסירות נפש למען יישוב הארץ וכיבושה. אך פעולת הנשמה היא נסתרת, ולכן התודעה הלאומית בתחילת הגאולה היא בעיקרה תודעת חול. תפקידנו בדורות אלו הוא לעורר את התודעה הלאומית, שתכיר שכל מה שזכינו לו בגאולת ימינו הוא פעולת נשמת ישראל הנפעלת ישירות על ידי קורא הדורות מראש ברוך הוא וברוך שמו.

לעתיד יתגלה דבר זה, ויתברר לכל עם ישראל שכל מה שקרה וקורה איתנו בשיבתנו וישיבתנו בארץ ישראל בימינו – הכל מחסדי ה' המחזיר שכינתו לציון.

"אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר, עד קדש ברנע". אם נכונה ההשערה שהר סיני הוא בדרום סיני, כמקובל לומר בימינו, וקדש ברנע היא בסביבות ניצנה במקום הנקרא עין קודיאט – קשה להבין איך הם הלכו דרך "הר שעיר". אך לפי הסבר זה, הם הלכו דרך הר הנקרא היום ג'בל שעירה, שנמצא בדיוק על הקו בין חורב לקדש ברנע. וכן אפשר להסביר את הפסוק: "ונסב את הר שעיר ימים רבים" (דברים ב', א'), שמדובר על הר שעיר שבסיני. אך מדוע קוראים להר שנמצא בסיני ג'בל שעירה? לפי השערת, האדומים פלשו והתיישבו בזמן מן הזמנים, והגיעו עד שם. לכן הישמעאלים קוראים למקום "ג'בל שעירה" כלומר, עד לכאן הגיעו השעירים – האדומים.

²³ דברים ב', ה'.

²⁴ גם עקבה נמצאת בעמק למרגלות ההרים הנקראים הרי מדין, כי הרי אדום לא מגיעים לים סוף (עניין במפת האזור).

²⁵ ועי' במלבי"ם במדבר כ', א', שעונה בדרך אחרת לגבי התאריכים, אך לגבי עצם הרעיון מחזק את הנאמר כאן.

²⁶ מאמרי הראיה, עמ' 309.

כשמתעוררת הנשמה בנסתר לדחוף את הגוף לפעולה – נקרא זמן זה "אתחלתא דגאולה". כשמגיע כל העם לתודעה שהכל מאת ה' – נקרא הזמן "גאולה שלמה". והזמן מרגע שהתחילה הנשמה להתעורר במסתרים ולדחוף את הגוף הלאומי לשוב לארצו ועד הזמן שיתברר לעיני כל שהכל בדבר ה' נעשה – נקרא "חבלי משיח"²⁷.

מכאן למדים עד כמה חשובה תודעת העם, שכפי ערך התרוממותה נקבעת עוצמת הגאולה. הרב צבי יהודה קוק מסביר בשיחותיו לפרקי אבות²⁸, ש"חביבין ישראל שנקראו בנים למקום", מעצם בריאתם הם חביבים; אך "חֲבֵה יִתְּרָה נֹדַעַת להם שנקראו בנים למקום", כלומר – אם החיבה הזאת גם **נודעת לישראל**, אזי היא חיבה יתירה.

דוגמה ב': בעניין אמירת הלל בברכה ביום העצמאות. בראשית שנותיה של המדינה הצטרף הרצי"ה קוק לפסק הרבנים הראשיים שהורו לומר הלל בלי ברכה, באומרו שעדיין רוב עם ישראל לא מצטרף להודיה לה' על הקמת המדינה – גם הציבור החרדי וגם הציבור הרחוק מקיום מצוות. אחרי השמחה הגדולה שהיתה לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים והחזרת שלטוננו על המקומות הקדושים ועל חבלי יהודה, שומרון, סיני והגולן – הוסיפה והתפשטה בעם ההכרה ש"מאת ה' היתה זאת"²⁹. ואז פסק הרצי"ה שהגענו ב"ה למצב שבו מבחינת התודעה הלאומית אפשר כבר לומר הלל עם ברכה.

חזרה לענייננו: רק בט"ו באב באילת הגיעה התודעה הלאומית להכרה בממשות שלב זה של הגאולה, בהשתייכות כל הדור לכניסה לארץ. על כך היתה שמחה כה גדולה, עד שנקבעה לדורות.

ו. קדושת המקום

אך נשאלת השאלה: מדוע באמת ה' אינו מגלה לבני ישראל, לפני ט"ו באב באילת, שכבר נגמרה הגזירה?

נראה לענ"ד לענות לשאלה זו, בהקדים עניין הגעת אברהם אבינו לארץ ישראל. ה' לא מגלה לאברהם אבינו היכן היא הארץ המובטחת, אלא אומר: "לך לך... אל הארץ אשר אראך"³⁰. ולמה לא גילה לו? – עונים חז"ל במדרש³¹: "כדי לחבבה בעיניו ולתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה", ומפרש עץ יוסף: "שיהא תאב לידיעתה ותבוא לו הידיעה אחר התשוקה". משמע מכאן, שהשכר הוא על ההתרוממות הרוחנית שבאה בעקבות התגברות ההשתוקקות להגיע למקום הקדוש, שצריכה לעבור על אברהם כתנאי לגילוי מקום הארץ.

על פי המדרש³² הגיע אברהם ל"סולמה של צור" (=ראש הנקרה), וראה אנשים חורשים בשעת חרישה וקוצרים בשעת קצירה. אז הרגיש התעוררות נפשית כבירה, ואמר: "הלואי יהא חלקי בארץ הזאת". אליבא דאמת – גופו של אברהם כבר נמצא בארץ ישראל, אך הוא אינו יודע על כך;

²⁷ אורות התחיה, פרק ל"ב.

²⁸ פרק ג' משנה י"ד.

²⁹ תהלים קי"ח, כ"ג. אני זוכר כנער את רוממות הרוח העצומה וההתקרבות לאמונה ולרצון להכיר את התורה ולקיימה מצד הציבור שאינו שומר תורה, מצד אחד, ואת ההודיה הגדולה מצד הציבור החרדי, מהצד השני. זוכר אני את התחושה הכללית של "כאיש אחד בלב אחד", כישות לאומית אחת ללא מחלוקות ופירודים קטנוניים, תחושה של שמחה אמיתית בהיותנו עם נבחר ובחיבורנו המחודש לחבלי ארץ קדושים אלו.

³⁰ בראשית י"ב, א'.

³¹ בראשית רבה פרשה ל"ט, אות ט'.

³² שם אות ח'.

הוא עדיין לא התרומם דיו כדי לזכות להתחבר עם ארץ ישראל גם בתודעתו ולא רק בגופו. מכאן ועד שכם עובר על אברהם אבינו תהליך של ריבוי השתוקקות ותפילה עצומה, שמרומם את רוחו למצב של מוכנות לקבל את הנבואה הנותנת לו את מתנת ארץ ישראל.

אך עדיין ה' לא מתגלה אליו להודיעו על כך. רק כשהוא מגיע למקום הקדוש – שכם, מצטרפים כל התנאים [מצב השתוקקות הנפש והמקום הקדוש] ליכולת הופעת הנבואה ההיסטורית: "לזרעך אתן את הארץ הזאת"³³, ואז נוצר החיבור התודעתי של אברהם אבינו לארץ ישראל.

צריך שיהיה חיבור בין המצב הנפשי לבין קדושת המקום, כדי שההופעה האלוקית תבוא לרומם את מצב התודעה האישית לפגישה עם האמת ההיסטורית של חיבור עם ישראל לארצו.

לאחר שאברהם מודה לה' על בשורת הארץ בבניית המזבח בשכם³³, הוא מרגיש שישנו מקום קדוש ומרכזי יותר בארץ ישראל, ומתחיל לחפשו. על הפסוק "ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה"³⁴ מסביר רש"י – שהיה מחפש את מקום ירושלים, ובלשון המדרש³⁵: "מחקה והולך ומכין כנגד בית המקדש".

עוברות עשרות שנים של עבודה רוחנית ומעשית עד שמגיע הזמן לגלות לאברהם אבינו את מקום המקדש בניסיון העקידה. אך גם כאן נאמר לו: "על אחד ההרים אשר אמר אליך"³⁶, וגם כאן אומר המדרש³⁷: "הקדוש ברוך הוא מתקא ומתלה בעיניהם של צדיקים, ואחר כך הוא מגלה להם טעמו של דבר: 'אל הארץ אשר אראך', 'על אחד ההרים' וגו'", ומפרש שם מהרז"ו: "והכוונה שיקוו ויחלו להקב"ה".

מסביר הראי"ה קוק בפירוש העקידה³⁸, שבאותם שלוש ימים של הליכה וחיפוש המקום "אשר אמר אליך"³⁶, עברו על אברהם ויצחק מהלכים כבירים של התעלות והשתגבות ברצון לקיים דבר ה' הנורא וביטול כל אישיותם הפרטית לרצון ה'. רק אז, כשהגיעו למקום – "וירא את המקום מרחק"³⁹.

הבהרה בעניין קדושת המיוחדת של כל מקום בארץ ישראל:

הרב קוק מבאר באיגרת⁴⁰, שלכל מקום ששמו מוזכר בתנ"ך או בדברי חז"ל יש קדושה ומשמעות פנימית מיוחדת. אנו יכולים ללמוד על קדושה זו אם נעמיק במאורע שקרה בהיסטוריה הכתובה בתנ"ך או בדברי חז"ל, ונבין שהנביא או חז"ל "טרחו" לכתוב את שם המקום כדי להורות לנו שאותו המאורע התרחש דווקא שם. לסגולה הפנימית של המקום יש קשר למאורע. לכן, צריך ללמוד את המאורע ההיסטורי בצורה מיוחדת ולהבינו לאור מאורעות נוספים שקרו באותו מקום בעבר או בעתיד (ביחס לאותו מאורע הנלמד). לאור הבנה זו יש להתייחס בצורה מחשבתית-רוחנית לאותו מקום (עד כאן תמצית דברי הרב).

³³ בראשית י"ב, ז'.

³⁴ בראשית י"ב, ט'.

³⁵ בראשית רבה פרשה ל"ט, אות ט"ז.

³⁶ בראשית, כ"ב, ב'.

³⁷ בראשית רבה פרשה נ"ה, סוף אות ז'.

³⁸ עולת ראייה חלק א', עמ' פ"ז, ד"ה "ביום השלישי".

³⁹ בראשית כ"ב, ד'.

⁴⁰ איגרות הראייה חלק א', איגרת ל"ט.

על כל מקום ואיזור שאנו גרים או מטיילים בו אפשר ללמוד מבחינה גיאוגרפית, פוליטית, גיאולוגית וכדו', אך הפן החשוב ביותר ללמוד לענ"ד הוא הפן הרוחני השייך לאותו מקום בנוגע לחיבור עם ישראל לאותו מקום. לפי העומק שבו נבין את המאורע ההיסטורי שקרה במקום הנזכר בשמו בתנ"ך או בדברי חז"ל, וכפי עומק לימודנו את ערך המקום, כך נוכל בהיותנו בו להתחבר נשמית אליו, לעורר את הקדושה הגנוזה בו, ולחזק את החיבור הנשמתי של עם ישראל לאותו מקום בפרט, ולכל ארץ ישראל בכלל.

כך מסביר הרב, מדוע נביאים וחכמים גדולים בחרו לגור במקומות שונים בארץ ישראל, ולא השתדלו לגור דווקא בירושלים, שהיא "גיא חזיון"⁴¹ ומרכזת את כל הקדושה שבכל ארץ ישראל. ומביא הרב דוגמא מהעיר יפו, שבה התגורר כשכתב איגרת זו, ומהמאורעות שקרו בה: הבאת הדוברות עם עצי ארזים מלבנון ליפו ומשם לירושלים, לבניין בית המקדש⁴²; ירידת יונה לים ביפו, כדי לברוח תרשישה⁴³; הנס שקרה לדלתות שהכין ניקנור לבית המקדש, שנזרקה אחת מהן לים, בגלל סערה גדולה, ושטה בנס מתחת לספינתו עד יפו⁴⁴.

מוסיף הרב ואומר, שגם חלוקת הארץ לשבטים נעשתה על פי רעיון זה, כי מקומות מסוימים מתאימים יותר לשבט מסוים, ובהם יוכל לפתח את אישיותו השבטית בצורה מושלמת, המותאמת עם קדושת המקום ומצטרפת לקדושת שאר השבטים, למען אחדות ישראל באופן המושלם והמעולה ביותר.

נשוב לשאלה שהוצגה בתחילת פרקנו.

היכולת לעבור מתודעה לאומית של גלות לתודעה לאומית של גאולה, אינה דבר של מה בכך. לא מדובר באדם פרטי העובר תהליך של הכרה נפשית; מדובר על עם שלם, עם כל רבדיו הרוחניים, שכדי לרוממו צריך תהליך ארוך – שנים של עבודה רוחנית, מוסרית ואמונית. בסופו של התהליך הרוחני יתחולל משהו, שכניצוץ ידליק את כל חומר הבערה הנשמתי שנאסף בשנים שעברו. במאמרי "בתוכן מסעות בני ישראל לאדום ומואב"⁴⁵ ביררתי, שמאז חטא המרגלים, משה ויהושע ניגשים לעבודה רוחנית ארוכת טווח עם עם ישראל, בכדי להביאם למצב של זכות, שיהיו ראויים לביטול הגזרה של "במדבר הזה יפלו פגריכם"⁴⁶. ובני ישראל התנקו מעט מעט מזוהמת החטא של מאיסת "ארץ חמדה"⁴⁶. ואכן, לאחר תשעה באב בשנה הקודמת לביאתם לאילת, הגיעו למצב שפסקו למות. אבל עדיין חסרה התרוממות רוחנית נוספת, כדי שתודעת הגאולה אכן תגיע מבחינה לאומית, **כמהפך דמוגרפי רוחני**, שתוודא באומר הלאומי את המצב הרוחני הלאומי והעולמי, כמצב של גאולה.

ודאי שבשנה שחלפה מאז מתו אחרוני מתי מדבר, עד הגיעם – שנה לאחר מכן – לאילת, עבר על עם ישראל תהליך של תשובה והתרוממות, כסיום לתהליך שהחל מיד לאחר חטא המרגלים. כעין מהלך התעמקות ההשתוקקות לארץ ישראל שעבר על אברהם אבינו, מזמן הגיעו ל"סולמה של

⁴¹ ישעיה כ"ב, א', וברש"י.

⁴² דברי הימים ב' ב', ט"ו.

⁴³ יונה, א', ג'.

⁴⁴ ירושלמי יומא פרק ג' הלכה ח'.

⁴⁵ שהופיע ב"ומדברך נאווה" חוברת ו', עמ' 253-254.

⁴⁶ תהלים ק"ו, כ"ד.

צור"47 ועד זמן הגיעו לשכם, או בין הזמן של הציווי "קח נא את בנך... והעלהו... על אחד ההרים..."36 עד לזמן של "וירא את המקום מרחק"39 כנזכר לעיל.

אלא שעדיין חסרה קדושת המקום, שעניינו הפנימי הוא מעבר זה – מדור גלות לדור גאולה. **מקום זה הוא אילת.**

בהגיע בני ישראל לאילת, בעזרת קדושת המקום וערכו הפנימי, נחשף רובד עמוק יותר בנשמה הלאומית הישראלית. אפשר לתאר לעצמנו את אותם ימים שעברו מתשעה באב ועד ט"ו באב, באיזו התרגשות עצומה חיכו בני ישראל וציפו לבשורה – שתמו לגווע, שאינם נזופים עוד, שה' שב לדבר אל משה בלשון חיבה (איני יודע כיצד הצליחו להירדם בלילה, למרות התרגשות, כדי לקום בבוקר ולהיווכח שאכן אף לא אחד מת...).

ובהגיע יום ט"ו באב באילת – התממשה בליבות ישראל התודעה הלאומית של "כאיש אחד בלב אחד"48, וכולם בבת אחת הכירו בגדולת מצבם, בהפסקת מארת החטא והגלות ובהשתייכותם כולם לזכות הכניסה לארץ. איזו שמחה, איזו חגיגה, איזו התרוממות נפש של האומה בכללה! אכן, **זוהי סיבה אמיתית לקביעת ט"ו באב ליום טוב לדורות.**

ז. "כל העדה" בהר ההר

לאחר הבינונו כל זאת, נשאלת השאלה – מדוע כשמגיעים להר ההר, מסע אחד לאחר קדש, שוב כתוב: "ויסעו מקדש, ויבאו בני ישראל **כל העדה** הר ההר"49, ושוב מפרש רש"י: "כולם שלמים ועומדים ליכנס לארץ, שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה עליהם, שכבר כלו מתי מדבר, ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום"? מדוע לא מספיק מה שכתוב במדבר צין-קדש "ויבאו... **כל העדה**"9?

נראה לענ"ד להסביר כך: לפני שיצאו ישראל למסעם להר ההר, קרתה נפילה גדולה – חטא מי מריבה. נגזרה הגזרה הנוראה על משה ואהרן שלא ייכנסו לארץ.

ישראל מרגישים ריקנות עצומה, ואולי אפשר לומר – גדולה יותר מהריקנות שחשו כשמשה עלה להר סיני ולא חזר בעת שהיה – לפי דעתם – צריך לחזור. להיכנס לארץ בלי משה רבנו זו הרגשה איומה, שגורמת ירידה ברוח הגבורה של העם ובשמחתם על כך שהם כן ייכנסו לארץ ושכבר תמו מתי מדבר. יותר מכך: ישראל כנראה מרגישים שחטאו של משה הוא בגללם, כמו שמשה עצמו אומר: "גם בי התאנף ה' בגללכם"50.

לכן צריך הכתוב להדגיש שוב: "**כל העדה**", כדי להודיע לישראל שהם לא חזרו להיות נזופים, ולמרות מה שקרה הם ראויים להיכנס לארץ. אפשר אולי לומר, שעצם המאמר האלוקי שנאמר בהר ההר שנית "כל העדה", הוא עצמו גורם לבלימת נסיגת הרוח מן העם, שכאילו חטא משה מעכב את מוכנותם ושייכותם לארץ ישראל, ומביא רוממות רוח מחודשת, מלאה תקווה וביטחון51.

47 בראשית רבה פרשה ל"ט, אות ח'.

48 ראה רש"י שמות י"ט, ב'.

49 במדבר כ', כ"ב.

50 דברים א', ל"ז.

51 עיי' ברמב"ן ובמלבי"ם, שמתרצים שאלה זו כדרכם לעיל.

ח. קיצור העונש

מדוע קיצר ה' את משך העונש וסיימו בשנה ה-38 ליציאת מצרים⁵², והרי מפורש בכתוב בפרשת שלח⁵³: "תשא את עוונתיכם ארבעים שנה"? המלבי"ם⁵⁴ מסביר, שהעונש הראשוני על חטא המרגלים, לפני שמושה התפלל להמתקתו, היה צריך להיות על האבות ועל הבנים גם יחד, שימותו כולם, זולת כלב ויהושע. וכן כתוב⁵⁵: "אכנו בדבר ואורשנו, ואעשה אתך לגוי גדול ועצום ממנו". לאחר תפילת משה, ה' הודיע שהמיר את עונש המיתה לכולם, לשני עונשים: א. מיתה – לאבות בלבד; ב. נדודים וסבל במדבר – גם לבנים. כלשון המלבי"ם: "ובזה הזכו הבנים ונקה אותם מעונש עוון אביהם, וזכו לכנס לארץ". לכן אפשר לפרש את הכתוב בפסוק: "תשא את עוונתיכם ארבעים שנה" – שהעונש השני, של הנדודים, נגמר באמת רק בתום ארבעים שנה, אף שעונש המיתה נגמר קודם לכן.

ט. הגברת השתוקקות לארץ ישראל

מדוע ה' לא מגלה לישראל, כאשר הגיעו לאילת בשנה ה-39, שכבר תמה הגזירה, ואינם צריכים עוד לישון בקברים בתשעה באב? מדוע הוא נותן להם לחפור קברים, לישון במ שישה לילות עד ט"ו באב ורק אז לגלות בעצמם שתמה הגזירה? כך נראה לענ"ד לבאר הדבר: מאז חטא המרגלים, ישראל עוברים תהליך תשובה מתמשך. עניינו של תהליך זה הוא השתוקקות ישראל להיות ראויים להיכנס לארץ⁵⁶. ה' רוצה להגדיל השתוקקותם, ציפיתם ותפילתם, ולכן לא מגלה להם מיד שהגזירה תמה ושאינן צורך לישון בקברים, אלא נותן להם להבין לאט לאט שהם עומדים, אולי, על סף סיום הגזירה. תוך כדי שישה לילות אלה, של לינה בקברים וקימה בבוקר כשאף לא אחד מת, מתעוררת התקווה שאולי באמת זה יקרה. תקווה זו בוודאי עוררה תפילות נוראיות והגבירה את תהליך התשובה עם כל יום שעבר מתשעה באב ועד ט"ו באב. השמחה העצומה שפרצה בט"ו באב, בהתברר לכולם כי אכן ראויים הם להיכנס לארץ, היתה מעוטרת בהתרוממות רוח עצומה של תפילה ותשובה שקדמו לט"ו באב.

י. סיכום

כמו שבגאולת ימינו ישנה "אתחלתא דגאולה", בזמן שגוף האומה מתחיל להיגאל, וישנה "גאולה שלמה", בזמן שגם התודעה הלאומית נגאלת, כשההכרה הלאומית עולה למרום מצבה להכיר שכל מהלכי הגאולה מנוהלים על ידי ה' – כמו כן בעניין הגאולה ממארת חטא המרגלים והמוכשרות להיכנס לארץ, ישנה "אתחלתא דגאולה", בזמן שבפועל מת אחרון מתי מדבר, בתשעה באב בשנה

⁵² חישוב הזמן מסוף שנת 40 לאחור: יי בניסן בסוף שנת ה-40 – נכנסו לארץ; ז' באדר בשנה ה-40 – מת משה; א' באב בשנה ה-40 – מת אהרן; ניסן בסוף השנה ה-39 או בתחילת השנה ה-40 – מתה מרים בקדש; ט"ו באב בשנה ה-39, באילת – הבנת העם שכלו מתי מדבר; ט' באב בשנה ה-38 – מתו האחרונים ממתי מדבר.

⁵³ במדבר י"ד, ל"ד.

⁵⁴ במדבר י"ד, כ"ח-ל'.

⁵⁵ במדבר י"ד, י"ב.

⁵⁶ עיי לעיל סוף פרק ו'.

⁵⁷ כהסבר הרב קוק – עיי לעיל פרק ה' (דוגמא א').

ה-38 ליציאת מצרים, וישנה גם "גאולה שלמה", כשתודעת העם מתרוממת להבין שאכן פסקו מלמות וכולם ראויים להיכנס לארץ, בטי"ו באב בשנה ה-39, באילת⁵⁸.
נמצאנו למדים ממאמר זה:

1. לאילת ישנה חשיבות מיוחדת בעצם מקומה, והיא המעבר בתודעה הלאומית ממצב של נזופי הגלות למצב של מבושרי הכניסה לארץ. כל העם הכיר בשינוי מצב זה, ועל כך קבעו יום טוב לדורות – ט"ו באב.

בימינו פועל באילת הגרעין התורני של "אל עמי", שהוא הגרעין התורני הראשון בארץ. הגרעין הוקם כבר בשנת ה'תשמ"ד, ומיד בראשיתו הוקם הכולל "אורות ישראל", שגדל ונהפך ברבות הימים בשנת ה'תשנ"ח לשיבת "אילת השחר". הגרעין והישיבה פועלים שכם בשכם בעבודה רוחנית, חינוכית וחברתית להפיץ אורות ישראל באילת.

מעניינת מאוד העובדה (וקשורה מאוד למהותה של אילת, כפי שלמדנו במאמר זה), שהגרעין התורני שבאילת לא נתגבש בצורה חיצונית, בירושלים או במקום אחר, ואחר כך "הונחת" על העיר. הדרישה להקמת הגרעין באה דווקא מתושביה הוותיקים, שהרגישו את נעיונות מתיקות תורתה של ארץ ישראל, וביקשו שיבואו תלמידי חכמים, הם ותלמידיהם, ויגורו באילת, ויפיצו את התורה הגואלת היודעת לחבר קדושה, לימוד תורה, אהבת הארץ והמדינה וקיום תורה ומצוות.

מהגרעין התורני באילת הופץ הרעיון לגרעינים תורניים נוספים, שב"ה מתרבים בארצנו, שתפקידם העיקרי הוא להביא את עם ישראל להכרה תורנית, רוחנית ואמונית, שכל מה שקורה בימינו מבחינת מצבי הגאולה – **הכל** מאת ה' הוא, היינו, כל מה שזכינו וכל מה שעדיין חסר וצריך להשלימו, עד שנגיע למצב שבו כל ישראל יכירו שהכל מאת ה', ואז נזכה לגאולה שלמה, כמבואר לעיל.

2. עיקר תפקידנו, כמי שזכו להתקרב לתורת ארץ ישראל כפי שלימדנו רבותינו הראי"ה קוק ותלמידיו, הוא ללמוד ולהכיר [ואחר כך להעביר תחושה זו לשאר ישראל, בכל מקומות מושבותיהם] דברים אלו: **א.** שהגאולה כבר התחילה; **ב.** שהעיכובים הרבים בהשלמת תהליך הגאולה בימינו באים מחיסרון בתודעה הלאומית של האדם הפרטי ושל האומה בכללותה, שהוא חיסרון בהכרה שאנו זוכים להימצא בעיצומו של תהליך **אלוקי** נפלא של "המחזיר שכינתו לציון"⁵⁹; **ג.** שעיקר עבודתנו הרוחנית, כדי להתגבר על העיכובים ולהצעיד את תהליך הגאולה במהרה בעזרת ה' לקראת השלמתו, היא בהארת הכרתו הלאומית באור אמונה חזקה ומבוארת של האמור במאמר זה.

יהי רצון שנוכח לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל עומק תורת ארץ ישראל, ונזכה להגיע לימים שעליהם כותב מורה דורותינו הרב קוק²⁷: "רק בהגמר התוכן, בהעלות האומה למרום מצבה, אז יוחל אור אלקי נקרא בשם המפורש להגלות, יגלה ויראה, שכל מה שהאיר וכל מה שיאיר, כל שחי וכל שיחיה בה, הכל אור אלקי עולם אלקי ישראל הוא, "וזה שמו אשר יקראו ד' צדקנו", "ושם העיר מיום ד' שמה". מצב גאולה זה הוא יסוד החזון של הרזים, שכנסת ישראל לא תשוב למקומה לעתיד כי אם קודשא ב"ה וכל חיליו יבאו אליה, ויקימו אותה מן עפרא ביקר סגי, אשרי עין ראתה כל אלה, ולמשמע אוזן ותקוה תשמח נפשנו".

⁵⁸ כעת אפשר להבין מדוע משה מנסה לעבור בארץ אדום לאחר שהגיעו לקדש, וכמבואר במאמרי "בתוכן מסעות בני ישראל לאדום ולמואב", ב"מדברך נאווה" חוברת ו'.

⁵⁹ תפילת שמונה עשרה.